

cházejí také dějiny Burgundska, do univerzálních dějin. Francouzi jsou prezentováni jako poslední ze série velikánů, kteří dominují svým současníkům.

V poslední kapitole se G. Small zabývá publikem kroniky. Obecně se předpokládá, že jeho dílo mělo malý dopad na historickou kulturu v 15. století. Příčiny této skutečnosti bývají spatřovány buď v tom, že pro novou vládnoucí vrstvu již nebyla přínosná, nebo v zásahu cenzury. V této souvislosti se G. Small pokusil zmapovat alespoň první vlastníky dodnes zachovaných rukopisů kroniky. Význam kroniky vidí především v jejím vlivu na historiografy 16. a 17. století (La Marche, Lefevre, Haynin), protože právě pod vlivem Chastellaina se vyvinul nový žánr oficiální historiografie.

Small připomíná i Chastellainovo vyprávění o událostech, které mají spojitost s českými zeměmi. Na líčení o návštěvě císaře Karla IV. v Paříži v roce 1378 (s. 135), kde Chastellain čerpal především z *Velkých francouzských kronik* v recenzi Pierra d'Orge-monta, G. Small dokládá, že Chastellain využil i díla jiných francouzských kronikářů.

Druhá zmínka, týkající se českých zemí, je v pasáži vysvětlující systém odkazů v kronice. Small píše, že Zikmundovo tažení proti husitům (1420–1431) je řešeno v druhém fragmentu, ale Chastellain nenaznačuje, že by tuto problematiku detailněji zpracoval v části kroniky, která je dnes ztracená. Chastellain tu předpokládá vyšší politickou kulturu svého publika, kterému není třeba připomínat pozadí husitského hnutí (s. 151).

Graeme Small provedl ve své práci podrobnou analýzu Chastellainova díla a s mimořádnou důkladností zmapoval význam kroniky i životní příběh jejího autora. Nepominutelný přínos monografie spočívá v tom, že autor osvětluje pozadí vzniku Chastellainovy kroniky a skutečnosti, které formovaly Chastellainovy názory a postoje. Za pozornost stojí i uvedené informace ze zákulisí burgundského dvora.

Kniha je vybavena soupisem dochovaných rukopisů kroniky, rejstříkem a seznamem literatury. Čtenář však postrádá obrazovou přílohu s ukázkami rukopisů kroniky.

Ilona Adamírová

OPEN ACCESS

Claudia MODDELMOG, *Königliche Stiftungen des Mittelalters im historischen Wandel. Quedlinburg und Speyer, Königsfelden, Wiener Neustadt und Andernach* (= *Stiftungs-Geschichten* 8), Berlin, Akademie Verlag GmbH, 2012, 311 s., ISBN 978-3-05-005782-8, eISBN 978-3-05-005783-5;

Tillmann LOHSE, *Die Dauer der Stiftung. Eine diachronisch vergleichende Geschichte des weltlichen Kollegiatstifts St. Simon und Judas in Goslar* (= *StiftungsGeschichten* 7), Berlin, Akademie Verlag GmbH, 2011, 576 s., ISBN 978-3-05-005665-4

Obě recenzované knihy, disertace obhájené u berlínského medievisty Michaela Borgolteho, mají společné téma, zbožné nadace v jejich nejrůznějších formách, počínaje těmi velkými, tzv. rámcovými, zahrnujícími celé kláštery a jiné duchovní komunity, až po ty malé, nesamostatné, jako např. oltářnictví nebo anniversaria. Spojuje je rovněž časový rozsah neomezuující se jen na středověk, nýbrž sledující osudy nadací v historických proměnách, kdy se zásadním způsobem měnily socio-kulturní podmínky, v nichž byly předreformační (katolické) nadace ukotveny, tedy

během reformace i četných zvratů 19. a 20. století. Jiný Borgoltův žák Benjamin Scheller již dříve analyzoval nadace augšpurských Fuggerů během tzv. kulturního zlomu reformace s konstatováním, že to byly právě nadace, na jejichž základě byla reformace „vyjednávána“, neboť nadace nejvíce ztělesňovaly média této kulturní proměny.¹ Obě práce tak lze přiřadit k již delší dobu probíhající diskusi v německé historiografii (byť se na ni ani jeden z autorů neodvolává), zda byla německá reformace opravdu zlomem, počátkem nové epochy, či zda nebyla spíše součástí řady dlouhou dobu probíhajících, ovšem vždy jen partikulárních náboženských, sociálních a jiných „reform“, která chápe pozdní středověk a raný novověk více či méně jako jedno koherentní období.²

Borgoltova škola vnímá nadace jako „universálně-historický jev“,³ popř. — v nárazce na studii Marcela Mause o roli daru — jako „totální sociální fenomén“, neboť se netýkaly jen náboženství, ale i právních, politických, společenských a dalších aspektů lidského života.⁴ Oba recenzovaní autoři při analýze nadací metodicky vycházejí ze sociálně- či kulturně-historické definice nadace M. Borgolteho, který jejím prostřednictvím antikvoval do té doby převažující právně-historickou definici, jež mylně považovala za nositele předmoderních nadací „nesmrtelné právnické osoby“. Borgolte

-
- 1 Srov. Benjamin SCHELLER, *Memoria an der Zeitenwende. Die Stiftungen Jakob Fuggers des Reichen vor und während der Reformation (ca. 1505–1555)* (StiftungsGeschichten 3; Veröffentlichungen der Schwäbischen Forschungsgemeinschaft Reihe 4/28; Studien zur Fuggergeschichte 37), Berlin 2004, s. 282, dále s. 279.
 - 2 Berndt HAMM, *Abschied vom Epochendenken in der Reformationsforschung. Ein Plädoyer*, Zeitschrift für historische Forschung 39, 2012, s. 373–411. Kriticky k Hammově pojetí reformace jako „zlomu v systému“, avšak s podobným zdůrazněním koherence doby mezi 14. a 17. stoletím jako období tzv. kulturní reformace: Bernhard JUSSEN — Craig KOSLOFSKY, „Kulturelle Reformation“ und der Blick auf die Sinnformationen. Einleitung, in: Tíž (edd.), *Kulturelle Reformation. Sinnformationen im Umbruch 1400–1600* (Veröffentlichungen des Max-Plancks-Instituts für Geschichte 145), Göttingen 1999, s. 13–27, zde s. 22–26. Naproti tomu v poslední době opět zdůraznil (jako již před ním v devadesátých letech minulého století např. Bernd Moeller) zlom, diskontinuitu a cézuru, vyvolané reformací na poli církve, zbožnosti a náboženství, ve svých voluminózních pracích Thomas KAUFMANN, za všechny srov. *Der Anfang der Reformation. Studien zur Kontextualisierung der Theologie, Publizistik und Inszenierung Luthers und der reformatorischen Bewegung* (Spätmittelalter — Humanismus — Reformation 67), Tübingen 2012, zvláště s. 24–26.
 - 3 Michael BORGOLTE, *Von der Geschichte des Stiftungsrechts zur Geschichte der Stiftungen*, in: Axel Frhr. von Campenhausen — Christoph Mecking (edd.), Hans Liermann, *Geschichte des Stiftungsrechts*, Tübingen 2002, s. 13*–69*, zde s. 13*; TÝŽ, *Einleitung*, in: TÝŽ (ed.), *Stiftungen in Christentum, Judentum und Islam vor der Moderne. Auf der Suche nach ihren Gemeinsamkeiten und Unterschieden in religiösen Grundlagen, praktischen Zwecken und historischen Transformationen* (StiftungsGeschichten 4), Berlin 2005, s. 9–21.
 - 4 Michael BORGOLTE, „Totale Geschichte“ des Mittelalters? Das Beispiel Stiftungen. Antrittsvorlesung 2. Juni 1992 (Öffentliche Vorlesungen 4), Berlin 1993, s. 7, 13; dále TÝŽ, *Stiftung I. Abendländischer Westen*, in: *Lexikon des Mittelalters VIII: Stadt (Byzantinisches Reich) bis Werl*, München 1997, sl. 178–180, zde sl. 179.

však prokázal, že jimi byly „přirozené osoby a jejich svazky“.⁵ Nadace tak podle Borgoltovy teorie spočívaly v trvalém sociálním vztahu mezi přirozenými jednotlivci, (živým i mrtvým) fundátorem a osobami, jež pověřil výkonem nadace (*Stiftungsvollzug*), přičemž „kulturním fundamentem“ (C. Moddelmog) tohoto vzájemného vztahu byla tzv. přítomnost mrtvých, termín, jenž si Borgolte vypůjčil z výzkumu předmoderní *memorie* O. G. Oexleho, který nechápe tuto přítomnost sice jako fyzickou, ale přesto jako veskrze reálnou.⁶ *Memoria* tak neznamenal jen vzpomínání minulého, ale také zpřítomnění vzpomínaného. Šlo o formu sociálního jednání, jímž vznikla reálná přítomnost mrtvých, přičemž *memoria* živých přidělila mrtvému právní status, učinila z něj subjekt sociálních vztahů.⁷ A právě tato přítomnost mrtvých zajišťovala nadacím jejich trvalost, tj. základ jejich existence.

Společným rysem obou prací je rovněž použitá metodika tzv. case studies. C. Moddelmog se ve své práci pokusila analyzovat co nejširší možné spektrum královských nadací na příkladu tří velkých rámcových (luidolfingská nadace ženské říšské kanonie v Quedlinburgu z roku 936, habsburská nadace dvoukláštera klarisek a minoritů Königsfelden v Aargau u Bernu na místě vraždy krále Albrechta I. z roku 1309/12 a nadace kolegiátní kapituly ve Vídeňském Novém Městě císařem Fridrichem III. roku 1444) a dvou malých nesamostatných fundací (anniversarium za císaře Jindřicha IV. z rodu Sálců ve špýrské katedrále, založené jeho synem Jindřichem V. roku 1111, a oltářnictví v porýnském městě Andernach, založené roku 1475 Fridrichem III. jako výraz díky za pomoc a oběti Andernašských v jeho válce s burgundským vévodou Karlem Smělým). T. Lohse naproti tomu analyzoval jedinou nadaci, říšskou kanonii

5 K rozdílu právně-historického a kulturně/sociálně-historického pojetí nadací srov. vedle recenzovaných T. Lohseho (s. 16) a C. Moddelmog (s. 11n.) za všechny Michael BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters in rechts- und sozialhistorischer Sicht*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 74, 1988, s. 71–94; dále např. Ralf LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft. Religiöse und soziale Aspekte des Stiftungsverhaltens im spätmittelalterlichen Stralsund* (Stiftungsgeschichten 2), Berlin 2000, s. 10–13, 50n. Nejnověji v prvním díle encyklopedie středověkých nadací: Tillmann LOHSE, 2. *Forschungsgeschichten*. 2.2. *Lateinische Christen*, in: Michael Borgolte (ed.) unter Mitarbeit von Zachary Chitwood, Emese Kozma, Tillmann Lohse, Ingacio Sánchez und Annette Schmiedchen, *Enzyklopädie des Stiftungswesens in mittelalterlichen Gesellschaften I: Grundlagen*, Berlin 2014, s. 87–103, zde s. 90–92.

6 Otto Gerhard OEXLE, *Die Gegenwart der Toten*, in: Herman Braet — Werner Verbeke (edd.), *Death in the Middle Ages (Mediaevalia Lovanensia 1/9)*, Leuven 1983, s. 19–77; k sociálně-historickému pojetí *memorie* Michael BORGOLTE, *Zur Lage der deutschen Memoria-Forschung*, in: Týž — Cosimo Damiano Fonseca — Hubert Houben (edd.), *Memoria. Ricordare e dimenticare nella cultura del medioevo/Memoria. Erinnern und Vergessen in der Kultur des Mittelalters* (Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento/Jahrbuch des italienisch-deutschen historischen Instituts in Trient. Contributi/Beiträge 15), Bologna — Berlin 2005, s. 21–28.

7 Otto Gerhard OEXLE, *Die Gegenwart der Lebenden und der Toten. Gedanken über Memoria*, in: Karl Schmid (ed.), *Gedächtnis, das Gemeinschaft stiftet*, München — Zürich 1985, s. 74–107; Týž, *Memoria und Memorialbild*, in: Karl Schmid — Joachim Wollasch (edd.), *Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter* (Münstersche Mittelalter-Schriften 48), München 1984, s. 384–440.

sv. Šimona a Judy, založenou roku 1047 v Goslaru na královské falci Jindřichem III.: v době jejího vzniku, na konci vrcholného středověku, v závěru středověku, v době reformační a konfesijní, v době její sekularizace Pruskem tzv. *Reichsdeputationshauptschlussem* z roku 1803, vedoucí k novému určení užívání nadačního majetku, a nakonec ve 20. století v souvislosti s jubilejními oslavami Jindřicha III.

Obě práce zabývající se stabilitou nadací v proměnách času dospěly k velmi podobným závěrům. Podle T. Lohseho byla zásadním problémem téměř neřešitelná aporie, jak dosáhnout trvalosti nadace s časově omezenými prostředky. Lohse toto vytváření kontinuity připisuje intencionálnímu jednání (imaginaci) fundátora a správců nadace, přičemž zdůrazňuje, že při analýze nadací se má badatel ptát na „imaginace kontinuity a iterace“, tj. zkoumat myšlenkový model, jímž se aktéři snažili dát určitý smysl svému záměrně (de)stabilizujícímu jednání. Existenci, tj. trvalost, nadace chápe jako neustálou vzájemnou „souhru stabilizace a destabilizace“. Lohse proto analyzuje, jak lidé v různých historických epochách přistupovali k problému trvalosti nadace porovnáním rozsahu změn v historickém procesu. Přitom rozlišuje tři „procedury stabilizace“ a tři „destabilizace“ nadace. Nadace byly stabilizovány neustálým prospektivním i retrospektivním postulováním své trvalosti, a to i během zlomů, jež ohrožovaly jejich existenci (za reformace nebo sekularizace kolem roku 1800), čímž se vytvářely fikce neustálé neměnné kontinuity. Druhou procedurou stabilizace byla rekapitulace úmyslů fundátora jeho nástupci, jež Lohse chápe ne jako pouze pasivně-receptivní, ale aktivně-konstruktivní, např. zakládáním kopiářů fundačních listin či opisy starých neaktuálních urbářů. Třetí, nejdůležitější formou stabilizace nadace bylo její ritualizování formou tzv. výměny darů, tj. bohoslužbami duchovních, kteří za to požívali výnosy fundačního majetku.⁸

Žádná nadace však nebyla — přes postulování trvalosti a neměnnosti — imunní vůči sociokulturním proměnám, tzv. „procedurám destabilizace“, a to modifikování účelu nebo správy nadace, což umožňovalo dlouhodobé přežití nadace. Podobně konstatuje i C. Modellmog velkou křehkost nadací, spočívající v napětí mezi účelem nadace, pevně stanoveným jejím fundátorem, a měnícími se sociokulturními podmínkami, v nichž byla nadace ukotvena. Modifikace byly podle T. Lohseho velice časté, naproti tomu k dalším dvěma procedurám destabilizace, k ignorování, a dokonce i k negování účelu nadace v Goslaru téměř nikdy nedocházelo, a to ani během reformace nebo napoleonské sekularizace, neboť i reformátoři či sekularizační komisaři uznávali pevné určení (*Zweckbindung*) nadačního majetku pro bohoslužbu (stanovené již Jindřichem III.) a snažili se jen o jeho použití více odpovídající představám své současnosti (*Umwidmung*), např. na školství nebo chudinskou péči.

8 Na druhou stranu pochybují někteří badatelé o použitelnosti Maussovy teorie výměny daru na situaci pozdně středověkých měst: Gabriela SIGNORI, *Family Traditions. Moral Economy and Memorial "Gift Exchange" in the Urban World of the Late Fifteenth Century*, in: Gadi Algazi — Valentin Groebner — Bernhard Jussen (edd.), *Negotiating the Gift. Pre-Modern Figuration of Exchange* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 188), Göttingen 2003, s. 285–318; podobně odmítavě vůči příliš automatickému aplikování teorie výměny daru pro raný středověk i Bernhard JUSSEN, *Religious Discourses of the Gift in the Middle Ages. Semantic Evidences (Second to Twelfth Centuries)*, in: tamtéž, s. 173–192.

Fundátoři a jejich nástupci pak působili podle Lohseho svými (de)stabilizačními procedurami na trvalost nadace ve čtyřech různých, vzájemně úzce spojených krystalizačních jádrech: zaprvé formulací nerevidovatelného účelu nadace (*Stiftungszweck*), majícího největší kontinuitu (bohoslužba a *memoria* fundátora, byť později chápána v Goslaru i jako podpora městskému školství nebo v Quedlinburgu a Andernachu i jako podpora chudým), za druhé poskytnutím nadačního majetku (*Stiftungsvermögen*), z jehož výnosů měl být účel nadace periodicky realizován, za třetí vytvořením stabilní organizace nadace (*Stiftungsverwaltung*) starající se tzv. věrnou rukou (*Treuhand*) o nadační majetek, mající ale (v Goslaru) nejmenší trvalost. Její důležitost pro stabilitu sociální konstrukce nadací, tj. pro jejich výkon, ale o to více vyzdvihuje C. Moddelmog, podle níž bylo důležité nejen „sociální umístění“ nadací, tedy svěřením jejich správy do rukou stabilní organizace (městské rady, cechů, bratrstev), ale v případech jí pojednaných královských nadací i rezervování vládařských kompetencí nad nadacemi samotným fundátorům a jejich nástupcům. Posledním krystalizačním jádrem byl do nekonečna se opakující „výkon nadace“ (*Stiftungsvollzug*). Na toto „jádro“ se ve své práci zaměřila i C. Moddelmog, jež se pokusila prozkoumat „skutečnosti nadací“ (*Stiftungswirklichkeiten*), tedy jejich trvalost, na příkladě „stability nebo proměn nadačních impulsů“ právě během výše zmíněných měnících se sociokulturních podmínek. Autorka došla k závěru, že trvalost v proměnách času zajišťoval nadací především samotný její výkon, vlastní jádro předmoderních nadací. Právě výkon nadace, realizovaný rituálním a jiným jednáním, neustále aktualizoval její účel, na rozdíl od málo čtených nadačních listin, přičemž drobné změny ve výkonu a účelu nadace, odlišné od prvotní vůle fundátora, pomáhaly (T. Lohse) trvalost nadací stabilizovat. Aktéři těchto změn byli navíc vždy přesvědčeni, že jednají v souladu s fundátorovými představami. Ona čtyři krystalizační jádra trvalosti působil podle T. Lohseho v čase s různou intenzitou. Nadace měly v sobě podle autora obsaženy těžko řešitelný problém, současné zdůrazňování i relativizování své trvalosti, jež nebyla lineárním procesem, ale „neustálým pohybem kyvadla mezi póly stálosti a nestálosti“. Nadace tak podle Lohseho byly „instituty marnosti“, neboť v průběhu staletí došlo k „sukcesivnímu zhroutilí“ konstrukce nadace z hlediska fundátora. Autor toto své příliš kategorické tvrzení následně koriguje konstatováním, že osoby spravující nadaci Jindřicha III. sice přestávaly respektovat jeho nařízení, ale jen proto, že jimi nově nalezená řešení poskytla nadaci novou trvalost.

Dle C. Moddelmog neměl navíc výkon nadací jen ryze nábožensko-církevní funkci, nýbrž byl důležitý i pro legitimitu vlády královských fundátorů, jimž např. umožňoval demonstrovat jejich nově nabyté panovnické tituly (jako roku 936 v Quedlinburgu nebo roku 1444 ve Vídeňském Novém Městě) nebo naopak měl pomoci podpořit legitimitu dynastie, jež o královský titul přišla (Königsfelden). Stejně tak královské nadace zvyšovaly sociální status osob, jež tyto nadace spravovaly a vykonávaly.⁹ roku 1330

9 Nedávno v tomto ohledu Benjamin Scheller dokonce zdůraznil — v opozici vůči příliš harmonizující teorii komunalizace městských církevních nadací a institucí — zásadní politickou úlohu nadací pro vytvoření oligarchické radní vlády a chápání městské rady jako vrchnosti: viz Benjamin SCHELLER, *Stiftungen und Staatlichkeit im spätmittelalterlichen Okzident. Kommunalen Pfründenfeudalismus in den Städten des spätmittelalterlichen Reiches*, in: M. Borgolte (ed.), *Stiftungen in Christentum*, s. 205–222.

např. vedl spor mezi patricijí a cechy o výkon *anniversaria* za Jindřicha IV. v Špýru k definitivní porážce patricijské frakce ve městě a prosazení cechovní radní vlády; stejně tak některé královské nadace „odkazovaly“ na počátky městské obce nebo umocňovaly pocit jednoty města poukazem na společně prožité nesnáze, čímž vznikaly (viz i T. Lohse) fikce kontinuity i politické integrace: např. sloužením 51 *anniversarií* do roka za Jindřicha III. v pozdně středověkém Goslaru zdůrazňovala tamější kapitula svou blízkost k Říši, a to v oblasti, jež byla římskému králi vzdálena („*königsfern*“).

Oba autoři využili pro svou práci podobné spektrum pramenů: nejen listiny a kroniky, ale především účty, neboť ty nejlépe dokumentují dlouhodobý výkon nadace, urbáře, ale i četné liturgické, ikonografické a další hmotné prameny. Lohseho práce je navíc doplněna vzorně okomentovanými edicemi nejstaršího urbáře kanonie z roku 1191/1194, kronik kanonie ze 14. a 15. století, ordináře z roku 1435 a dílčí edicí tištěného breviáře z roku 1522 zdůrazňujících kontinuitu *memorie* Jindřicha III. Stejnému účelu slouží v knize C. Moddelmog tabulky sestavené na základě účetních pramenů města Andernachu z 16.–18. století o výkonu (a změnách) oltářnické nadace Fridricha III. z roku 1475.

Pro všechny nadace, sledované oběma autory, bylo typické, že měly sloužit *memorii* svých královských fundátorů. Některé z nich pak C. Moddelmog přímo označuje za „garanty spásy dynastie“. Jejich výhodou byla obzvláště exkluzivní *memoria* zakladatele a jeho rodu, což panovníkovi mohla poskytnout jen nová nadace. Ani nové nadace — zvláště ty velké, tzv. rámcové — se však časem neubránily rozředení svých memoriálních úkolů, neboť jim s postupem času začaly svěřovat své nesamostatné zádušní nadace i osoby mimo okruh panovnické rodiny. Panovnická — především zakladatelská — *memoria* se však ve všech sledovaných příkladech ukázala být jako velice trvalá. V průběhu času mohla sice být rozšířena i na potomky královského zakladatele nebo krále z jiných dynastií, přesto však mnohde došlo již v průběhu pozdního středověku k jejímu značnému zúžení jen na rodinu královského zakladatele (Quedlinburg, Špýr) nebo obnovitele původní nadace (nadace pro Filipa Švábského od Fridricha II. ve Špýru navazující na nadaci Jindřicha V. pro Jindřicha IV.). Naproti tomu v Königsfeldenu se udržela až do reformace stabilní *memoria* 24 Habsburků, byť i zde se značným důrazem na Albrechta I. († 1308), skutečnou zakladatelku, Albrechtovu vdovu Alžbětu († 1313), a její dceru, uherskou královnu Anežku († 1364). Snad jen v Andernachu měšťané *memorii* Fridricha III. přes ustanovení nadační listiny ve výkonu nadace vůbec nezdůrazňovali a nadace jim sloužila jen pro *memorii* městských padlých z roku 1475, byť i pro Aternašské byla „císařskost“ nadace velice atraktivní.

Královské nadace představovaly lákavý symbolický kapitál i pro pozdější panovníky, kteří si je snažili dodatečně přivlastnit na úkor jiné rodové linie nebo kteří „oživilí“ jejich výkon novými impulsy, jako např. habsburský vévoda Rudolf IV. († 1365), jemuž zřejmě jen jeho předčasná smrt znemožnila více zapojit klášter Königsfelden do vlastních plánů na jihozápadě Německa. Roku 1213 zase využil značný memoriální potenciál špýrského dómu, místa pohřbu Sálců, štaufský král Fridrich II., jenž navázal na fundaci Jindřicha V. pro jeho otce i v jiných ohledech, když tam nechal z Bamberku převézt tělo svého roku 1208 zavražděného strýce Filipa Švábského.

Oba autoři dostatečně dokazují, a potvrzují tím i svá teoretická východiska, že trvalost nadace nebyla nic jednou pro vždy (fundační listinou) daného, nýbrž musela být

neustále znovu a znovu slovy T. Lohseho „imaginována“. Nespočívala totiž jen na úzkém vztahu nadace k fundátorovi a jeho potomkům, jenž se např. v Goslaru, Königsfeldenu nebo Quedlinburgu obrážel ve výkonu fojstství nad nadací hlavou panovnické rodiny nebo jmenováním většiny abatyší z řad ottonské a sálské dynastie v Quedlinburgu. Někdy mohla být příliš úzká vazba nadace na panovníka dokonce na škodu, jako např. v Andernachu, kde došlo k rozdělení patronátního práva k císařskému oltáři mezi Habsburky (prezentační právo) a andernašskou městskou radu (nominační právo), což se ukázalo být pro výkon této nadace jako nepříliš šťastné. Naopak pro raně novověkou goslarskou kanonii byl úzký vztah ke katolickým Habsburkům klíčovou otázkou zachování její *Reichsunmittelbarkeit* vůči okolním říšským knížectvím, byť se kanovníci většinou přidali k luterství. Velice důležitou pro stabilitu nadace byla i osobní přítomnost panovníka, jež se týkala slavení křesťanských svátků (Quedlinburg, Goslar, Königsfelden) i jejich více či méně trvalé rezidence v místě (Vídeňské Nové Město, Königsfelden) či konání sněmů a jiných politických událostí (Quedlinburg).

Trvalost královských nadací pojišťoval ale i symbolický kapitál. Jeho nejvýraznějším projevem bylo nechat se ve fundovaných institucích pohřbit (Quedlinburg, Špýr). Někteří fundátoři zmnožovali tento symbolický kapitál svých nadací doslova aktivním „sbíráním“ těl příslušníků své rodiny (především Anežka Uherská v Königsfeldenu). Tam, kde tělo panovníka chybělo, byl mrtvý král-zakladatel přítomný alespoň symbolicky jako v Goslaru prostřednictvím Jindřichova (III.) kenotafu, zhotoveného v 13. století, což umožnilo kapitule v pozdním středověku sloužit jeho *anniversarium praesente cadavere*. Králové-zakladatelé však neposloužili trvalosti nadací jen svými těly, ale např. svými podrobnými ustanoveními ohledně co nejhonosnější liturgie („biskupská“ liturgie kolegiáty ve Vídeňském Novém Městě předepsaná Fridrichem III.) i rozsáhlými donacemi relikvií a s nimi spojených odpustků (Quedlinburg, Goslar), jež vedly k oněm drobným, ale pro trvalost nadací pozitivním změnám v jejich výkonu, jímž byly např. v Goslaru svátek ukazování ostatků od roku 1298 a procesí s relikviemi, jež učinily z *memorie* Jindřicha III. vskutku „masový fenomén“ zahrnutím velkého množství laiků do výkonu královské *memorie*. Ke stejnému vývoji došlo po roce 1213 i ve Špýru, kde tamější měšťané, kteří byli již od roku 1111 povinni podílet se na *anniversariu* Jindřicha IV., rozšířili během pozdního středověku svoji memoriální aktivitu na všech osm v dómu pohřbených králů. Angažování laiků v královské *memorii* vedlo v Goslaru i Špýru ke vzniku laických bratrstev, jež výkon královské *memorie* ještě zintenzivnila. Podíl laiků byl zdůrazněn i v důsledku výše zmíněných sociokulturních změn, kdy se počínaje pozdním středověkem objevují vedle ryze liturgických stále více i sociální nadace (především almužny chudým). Tento typ nadací sice mohl laikům nařídít již sám fundátor (Špýr), přesto ale vystupují jako nové pozitivní impulsy v rámci panovnických *anniversarií* spíše až v pozdním středověku (Goslar) nebo po reformaci bez ohledu na konfesi (katolický Andernach versus luteránský Quedlinburg).

Panovnická *memoria* byla natolik atraktivní, že byla vykonávána i po reformaci. Luteránské cechy ve Špýru organizovaly královská *anniversaria* nebo procesí o Božím Těle ještě řadu let po reformaci. To však nebylo nic ve srovnání s oběma evangelickými říšskými kanoniemi z oblasti Harzu. Účty kanonie v Quedlinburgu dokazují, že tzv. *memorie*, tj. pravděpodobně luteránské *anniversarií* mše (!), byly slaveny za

čtyři Luidolfingy i během 16. a 17. století, byť byly v souladu s novými sociokulturními podmínkami doplněny o almužny. Stejnou kontinuitu ve výkonu nadace lze pozorovat i v Goslaru. Loď kapitulního chrámu se sice stala farností nové luterské farní obce, ale v chóru nadále zněly gregoriánské chorály, zcela v intencích původní nadace Jindřicha III. *Memoria* římských králů tak zůstala pro nyní převážně evangelické kanovníky prvořadou i po reformaci. V poreformačním Goslaru i Quedlinburgu byly dokonce vytvářeny výše zmíněné fikce kontinuity výkonu královských nadací tím, že četná středověká liturgická roucha i klenoty (a výše zmíněné almužny) byly pokládány za nadace raně středověkých královských zakladatelů obou kanonií. Těmto imaginacím kontinuity sloužily i v raném novověku nově fundované ikonografické programy znázorňující císařské fundátory nebo jejich erby (vitráže v Goslaru z poloviny 17. století, oltářní retábl v Andernachu z roku 1574) nebo záměrně „historizující“ stavební úpravy hrobek královských zakladatelů (krypta v kapitulním kostele v Quedlinburgu), tedy opatření, jimiž trvalost „fingovali“ již jejich předreformační předchůdci (hrobky ve Špýru a Quedlinburgu, vitráže v Königsfeldenu). Reformace tak v oblasti královských nadací mnohde neznamena žádný zlom, nýbrž byla ve znamení pokračující kontinuity jejich výkonu.

Ačkoli by mohl český čtenář postrádat v obou knihách přihlídnutí k nadacím těch římských králů, kteří seděli i na českém trůně, je přesto nutné vyzdvihnout obě recenzované knihy jako vynikající příspěvky k podobě a proměnám královských nadací, a to především v tom ohledu, že se oba autoři přenesli přes tradiční mezníky: středověk, raný novověk, moderna, a analyzovali dané téma s nevšední erudicí v dlouhém časovém rozpětí. Stejně tak je třeba podtrhnout i rozsáhlou pramennou základnu obou knih, kdy se oba autoři nezalekli ani pro historika obtížně uchopitelných pramenů liturgické povahy. Obě práce tak budou jistě nepostradatelnou metodickou pomůckou pro výzkum fenoménu předmoderních nadací.

Petr Hrachovec

Marin KUNA a kolektiv, *Archeologický atlas Čech. Vybrané památky od pravěku do 20. století*, Praha, Archeologický ústav AV ČR – Academia, 2014, 517 s., ISBN 978-80-87365-78-6 (Archeologický ústav AV ČR, Praha), 978-80-200-2485-5 (Academia)

Kolektiv autorů z Archeologického ústavu v Praze pod vedení Martina Kuny je podepsán pod nejnovějším prezentačním výstupem této instituce směřujícím více než do vlastních řad především k širšímu laickému publiku se zájmem o hmotné památky Čech. Právě jemu je tak určena kniha referující o 105 vybraných archeologických lokalitách. Publikace slouží k uvědomění si kulturního dědictví, které se nachází kolem nás a jeho rozpoznatelnosti v krajině.

Jak naznačeno, kniha poskytuje výběr nejzajímavějších lokalit v dlouhém časovém průřezu od pravěku až po 20. století. Je tak zřejmé, že se autoři neomezili jen na klasická hájemství archeologie — tedy pravěké a středověké období, ale vítaným způsobem rozšířili záběr publikace i o novověkou periodu, ba dokonce i o nemovitě